

## BİBLİYOGRAFYA :

Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl* (Şeyhzâde, Hâşiye kenarında), İstanbul 1282, I, 69, 87, 130, 186, 193, 237, 279, 329-330, 374, 485, 671, 686, 695; II, 76, 82, 84, 132, 207, 228, 245, 283, 356; III, 63, 128, 291, 389, 404, 428, 429, 490; IV, 84, 411, 441, 453, 469, 480, 571; a.mlf., *Ṭavâli' u'l-envâr*, İstanbul 1305, s. 8, 322, 362, 378, 401, 446; a.mlf., *el-Ġāyetü'l-kuşvâ* (nşr. Ali Muhyiddin el-Karadâğî), I, 184; a.e., nâşirin mukaddimesi, I, 25-96; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 379; Sübkî, *Ṭabaḳât*, IV, 97; VIII, 157-158; İbn Kesîr, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, I, 123-124; II, 322; III, 156; Molla Gürânî, *Ġāyetü'l-emânî*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 26; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, II, 50; Dâvûdî, *Ṭabaḳâtü'l-müfessirin*, I, 242; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 57, 103; Âmilî, *el-Keşkül*, I, 203; *Keşfü'z-zunûn*, I, 187-188, 392; II, 1032, 1116, 1192, 1193, 1323, 1481, 1547, 1616, 1698, 1704, 1705, 1798, 1854, 1858, 1878, 1959; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 392; Zebîdî, *İkâd*, s. 43-44; İzmîrlî, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 87; Cevdet Bey, *Tefsîr Tarihi*, İstanbul 1927, s. 113-115; Brockelmann, *GAL*, I, 530-532; *Suppl.*, I, 621, 738-743, 753; a.mlf., "Beyzâvî", *İA*, II, 593-594; *İzâhu'l-meknûn*, I, 222; II, 140; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 462-463; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Meşâbih* (nşr. Nâsirüddin el-Elbânî), Dırmaşık 1380/1961, nâşirin mukaddimesi, I, 3; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirân*, Kahire 1381/1961, I, 296-304; Elmâlılı, *Hak Dini*, X, 508; Celâleddin Abdurrahman, *el-Kâdi Nâşirüddin el-Beyzâvî ve eşeruhü ft uşûlil-fıkh*, Kahire 1401/1981, s. 133-263; Lutpi İbrahim, "al-Baydâwî's-Life and Works", *IS*, XVIII/4 (1979), s. 311-321; "Abdullah b. Ömer", *İTA*, II, 324; *TA*, VI, 300-301; J. Robson, "al-Baydâwî", *Et*<sup>2</sup> (Fr.), I, 1163; Andrew Rippin, "Baydâwî, al", *ER*, II, 85-86; E. Kohlberg, "Bayzâwî", *Etr.*, IV, 15-17.



YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

## BEYZÂVİYYE

( البيضاوية )

Müfessir Kâdi Beyzâvî'ye  
(ö. 685/1286)  
nisbet edilen bir tarikat  
(bk. BEYZÂVÎ; TARİKAT).

## BEYZERE

(bk. AV).

BEZCİZÂDE  
MEHMED MUHYİDDİN

(bk. MEHMED MUHYİDDİN EFENDİ).

## BEZDEVİ

(bk. PEZDEVİ).

## BEZEME

(bk. TEZÛNAT).

## BEZİĞİYYE

( البيغية )

Hattâbiyye'ye mensup olan

Bezîğ b. Mûsâ'nın

(II./VIII. yüzyıl)

görüşlerini benimseyenlere verilen ad

(bk. HATTÂBİYYE).

## BEZİĞ b. MÛSÂ

( بزيع بن موسى )

(II./VIII. yüzyıl)

Aşırı Şîa gruplarından  
Hattâbiyye'ye bağlı Bezîğiyye  
kolunun kurucusu  
(bk. HATTÂBİYYE).

## BEZİRGÂN

( بازركان )

Eskiden ticaret, sarraflık,  
resmî ve özel müesseselere  
mal temini işleriyle uğraşan  
büyük tüccar.

Kelimenin aslı, "alışveriş yapan" anlamında Farsça *bâzârgân* veya *bâzergân* dan gelmektedir. Bezirgân kelimesinin Türkçe'de ne zamandan beri kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Fâtih devrine ait kanunnâme ve yasaknâme metinlerinde bezirgân tabirine sıkça rastlanmakta, "başta ipek ve kumaş olmak üzere her türlü ticaret ve alım satım işleriyle uğraşan tüccar" anlamında kullanılmaktadır (*Kânunnâme-i Sultânî*, s. 8, 41-45, 57). XVI. yüzyıla ait Osmanlı sancak kanunnâmelerinde ise "ticaret erbabı, ipek tüccarı, seyyar tüccar" mânalarında geçmektedir (Barkan, 196, 225, 301, 371). Gelibolulu Mustafa Âli ise kelimeyi "zengin tüccar" anlamında kullanmaktadır (*Mevâidü'n-nefâis*, s. 100).

Büyük şehirlerin dışarıdan gelen sanayi maddeleri ve mâmul eşya ihtiyaçları bezirgânlar tarafından sağlanırdı. Evliya Çelebi İstanbul'un toptan gıda ve giyecek eşyasını temin eden çok sayıda bezirgânın bezirgân esnafı loncasını teşkil ettiklerini kaydeder (*Seyahatnâme*, I, 301). Kelime daha sonraları hilekâr ve tefeci tâcir için de kullanılmıştır. XVII. yüzyıldan sonra ise gayri müslim ve özellikle Müsevî ticaret erbabına delâlet eder

olmuştur. Osmanlı ülkesinde ticaret yapan beratlı Avrupa tüccarına da bazan bezirgân denilmiştir.

Osmanlı saray, bahriye ve askerî teşkilâtı içerisinde bezirgânların da bulunduğu görülmektedir. Nitekim sarayın dış hizmetlileri olan birün halkı arasında Dârüssaâde ağasına bağlı bezirgânbaşı da bulunuyordu. Başlıca görevi ise çuha, bez, tülbent gibi özellikle dokuma türünden malzemeyi temin etmektir.

Yeniçeri Ocağı'nda ocak bezirgânlarının önemli iktisadî rolleri vardı. Beytül-mâlcinin idaresinde Yeniçeri Ocağı'nın malî işleri, malzemesinin temini, *esâme*\* alım satımı gibi işleri bunlar yapıyorlardı. Başlangıçta bu görev ocak başyazıcısı tarafından yerine getirilirken daha sonra kârlı bir iş olduğu için hıristiyan ve Müsevîler'in tekeline geçmiş, babadan oğula intikal etmek suretiyle de bezirgân aileleri teşekkül etmiştir. Bazı dönemlerde ocak bezirgânlığının kaldırılması sebebiyle bu gayri müslim bezirgânlar çeşitli huzursuzluklar çıkarmışlar, serbest olduğu zamanlarda da rüşvet vererek ocak bezirgânlığını elden çıkarmamaya gayret etmişlerdir.

Ocak bezirgânlarının İstanbul Vâlide Hanı ve diğer büyük hanlarda odaları vardı. Ocağa ait paralar, her türlü emtia, vergi ve defterler orada saklanırdı. Ocak işlerinde suistimal yapan ve ocak menfaatlerini zedeleyen bezirgânlara çok ağır cezalar verilirdi. Nitekim 15 Temmuz 1808'de suistimali tesbit edilen ocak bezirgânı Çelepan idam edilmiş, bu tarihten sonra da gayri müslim bezirgân tayin edilmeyerek bu işlerin başyazıcı tarafından yapılması istenmişti. Ancak bir süre sonra ortalık yatısınca gayri müslim bezirgânlar rüşvetle yeniden bezirgânlığı elde etmişlerdir. Ocak bezirgânlığı 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile sona ermiştir.

Ortaçağ'lardan beri bezirgânların şehirden şehire, ülkeden ülkeye aylarca süren seyahatleri, karşılaştıkları çeşitli olaylar, surlarla çevrili Türk-İslâm şehirlerinin kapılarından giriş çıkışları, uzak ülkelerde gördükleri ve duydukları acayip şeyler özellikle halk edebiyatı için zengin ve ilgi çekici bir malzeme olmuş, halk arasında şifahî olarak dilden dile dolaşmıştır. Ayrıca, "Korkak bezirgân ne kâr eder ne ziyan": "Bezirgân züğürtleşince eski defterleri karıştırır" gibi çeşitli atasözlerine de konu olmuştur.

İstanbul'un Kocamustafapaşa, Çarşamba ve Kabataş semtlerinde XVI ve XVII. yüzyıllarda yapılmış, fakat günümüze intikal etmemiş üç mescid, Hasköy'de Pîrî Çavuş mahallesinde bir sokak ve Kocamustafapaşa'da bir çıkmaz sokak bezirgân adını taşımaktadır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 227, s. 182; BA, HH, nr. 91; BA, Ali Emîrî, II. Mahmud, nr. 9758; *Kânunnâme-i Sultânî ber-Müceb-i Örf-i Osmânî* (nşr. R. Anhegger — Halil İnalçık), Ankara 1956, s. 8, 41-45, 57; Âli, *Mevâidü'n-nefâis ft kavâidü'l-meâlîs*, İstanbul 1956, s. 100; Selânikî, *Târih*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2259, vr. 356\*; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 301; Râşid, *Târih*, IV, 252; d'Ohsson, *Tableau général*, VII, 22, 318; Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh* (nşr. Fahrî Ç. Derin — Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 238, 270, 321, 376; Cevdet, *Târih*, III, 83-84; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 314, 382, 407-410, 495; a.m.f., *Saray Teşkilâtı*, s. 180; Barkan, *Kanunlar I*, s. 196, 225, 301, 371; H. Ongan, *Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iyye Sicili*, Ankara 1958, s. 385; Hagop Barsoumian, "The Dual Role of The Armenian Amira Class Within the Ottoman Government and the Armenian Millet (1750-1850)", *Christians and Jews in the Ottoman Empire, The Functioning of a Plural Society* (nşr. B. Braude — B. Lewis), New York 1982, s. 175-176; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, s. 136, 265, 298, 300; TA, VI, 305-306; R. Ekrem Koçu, "Bezirgân", *İst.A*, V, 2729-2731; B. Lewis, "Bazirgân", *EI<sup>2</sup>* (İng.), I, 1157.



MEHMET İPŞİRLİ

### BEZİRGÂNBAŞI CAMİİ

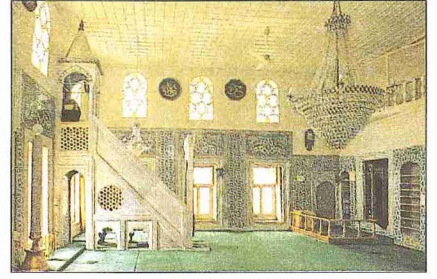
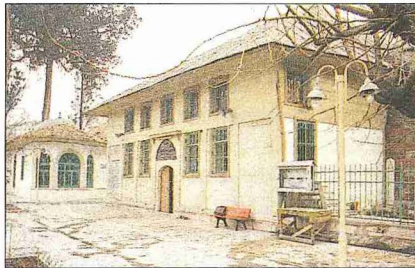
İstanbul Kocamustafapaşa'da  
XVI. yüzyılda Mimar Sinan  
tarafından yapılan cami.

Kocamustafapaşa semtinde Kuvây-ı Milliye caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bezirgânbaşı Hâce Hüsrev Çelebi adında bir tüccar tarafından yaptırıldığından bu adla tanınmış, yanında kurulan tekkenin ilk şeyhi Mahfî Ramazan Efendi'den dolayı Ramazan Efendi Camii olarak da adlandırılmıştır. Ticaretle uğraşanlara verilen bir lakap olan "hâce" ( خواجه ) kelimesi halk arasında "hoca" ve "hacı" şeklinde de söylendiğinden caminin banisi Hüsrev Çelebi her üç şekilde de anılmıştır. Caminin kurucusu Hâce Hüsrev hakkında bilgi yoktur. Caminin inşası, hayatının son yıllarını yaşamakta olan Mimar Sinan'a sipariş edilmiş ve bir tekke ile birlikte yapılan caminin kitâbesi, XVI. yüzyılın tanınmış şairlerinden, aynı zamanda Mimar Sinan'ın da yakın dostu olan Sâî Mustafa Çelebi tarafından manzum olarak düzenlenmiştir. Hüseyin Ayvansarâ-

yî'nin *Hadîkatü'l-cevâmi'* ve *Mecmûa-i Tevârîh* adlı eserlerinde metni yanlış olarak verilen bu altı beyitlik kitâbeden öğrenildiğine göre yapı Sultan III. Murad devrinde, Hâce Kemal adlı bir kişinin yetiştirmesi olan Hâce Hüsrev tarafından tekke ile birlikte 994 (1586) yılında yaptırılmıştır. Tekkenin ilk şeyhi olan Ramazan Efendi, Karahisarlı Şeyh Muhyiddin Efendi'nin müridlerinden olup 1025 (1616) yılında vefat ederek caminin yanındaki türbeye defnedilmiştir. Halvetî tarikatının Ramazâniyye kolunun kurucusudur. *Hadîkatü'l-cevâmi'*de, yazıldığı XVIII. yüzyılın sonlarındaki son şeyhi Abdülaziz Efendi'ye kadar şeyhlerinin adları ve her birinin ölüm tarihleri verilmiştir. Zâkir Şükrü Efendi'nin tekkelere dair eserinde ise daha sonraki şeyhlerin adları bildirilmektedir. Ramazan Efendi Tekkesi tekkelerin kapatılması tarihine kadar açık kalmıştır.

Mimar Sinan 1588'de öldüğüne göre bu eser onun olgunluk çağında ve vefatından iki üç yıl önce yapılmıştır. Sinan'ın eserlerinin adlarını bildiren tezkiyelerde Hâce Hüsrev Camii olarak kayıtlıdır. Caminin tarihçesi hakkında bilgi olmamakla beraber, 24 Temmuz 1782'de Haliç kıyısında Dibek mahallesinden çıkarak Marmara sahiline kadar uzanan büyük yangın âfetinin tam içinde kaldığına göre büyük ölçüde zarar görmüş olması muhtemeldir. Nitekim *Hadîkatü'l-cevâmi'*in bazı yazma nüshalarında rastlanan bir kenar notunda, Bezirgânbaşı Camii'nin harap bir halde olduğu sırada, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmakta olan ve daha sonra padişahın musâhibliğine yükselen, mütevellisi bestekâr Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi tarafından 1234 (1818-19) yılında tamir ve ihya ettirildiği bildirilmektedir.

Bezirgânbaşı Camii ile Şeyh Ramazan Efendi Türbesi'nin şadırvan avlusundan görünüşü - Kocamustafapaşa / İstanbul



Bezirgânbaşı Camii'nin içinden bir görünüş

Bezirgânbaşı Camii etrafı duvarla çevrili geniş bir avlunun içindedir. Bu duvara bitişik olarak Edirne kadılarında Çavuşzâde Ahmed Efendi'nin ruhu için 1106'da (1694-95) klasik üslûpta yaptırılmış küçük bir çeşme yer almaktadır. Avlunun iki tarafında hazîre bulunmaktadır. Buradaki mezarlar arasında, caminin kurucusu Hüsrev Çelebi'nin kabri olarak kabul edilen, mermerden tarihsiz ve isimsiz bir mezar da vardır. Caminin etrafındaki hazîrede ayrıca kubbeli dikdörtgen biçiminde bir türbede Şeyh Ramazan Efendi yatmaktadır. Aynı türbede altı sanduka daha vardır. Bu türbe mimari üslûbundan açıkça anlaşılacağına göre çok geç bir dönemde yapılmış veya eski temeller üzerine yeniden inşa edilmiştir.

Bezirgânbaşı Camii'nin, mütevazî mimarisine ters düşen, âdeta Süleymaniye Camii'nin avlusunu süsleyen sahte şadırvanın daha basit ve daha iddiasız bir benzeri olan çok zarif bir şadırvanı vardır. Dikdörtgen biçiminde olan bu şadırvan mermer şebekelerle bezenmiş olup üç tarafındaki musluk aynaları Bursa kemeri biçiminde işlenerek aralarına selvi kabartmaları yapılmıştır. Haznenin üst kenarında da bir dizi tomurcuk kuşak halinde dolanır. Caminin sağ tarafına bitişik olan kesme taş minaresi Sinan'ın üslûbuna uygun biçimde uzun ve gösterişlidir. Kürsü kısmı caminin duvarları gibi bir sıra kesme taş üç sıra tuğla şeritler halinde örülmüş, gövdede ise pahlarn aralarına ince dikey çubuklar işlenmiştir. Bu çubuklar altta birer çiçek kabartması ile birleşirler. Mukarnaslı çıkmalar üstündeki şerefenin iki ayrı motife göre şebeke halinde işlenmiş klasik üslûpta korkulukları vardır.

Cami dikdörtgen bir plana sahip olup giriş kısmında geç bir devirde yapıldığı anlaşılan ve esas binanın mimari karak-